

KOMPLIKOVANÝ JAZYK LÁSKY / Jana BierzováKRISTEVA, J. 2004. *JAZYK LÁSKY. ESEJE O SÉMOTICE, PSYCHOANALÝZE A MATEŘSTVÍ*. PRAHA: ONE WOMAN PRESS.

Bulharsko-francouzská autorka Julia Kristeva patří k těm, které se nespokojí se zařazením jen do jedné kategorie, nejčastěji bývá považována za představitelku francouzského poststrukturalismu, psychoanalýzy i feminismu. Jako lingvistka se Kristeva soustřeďuje na propojení tradiční saussurovské sémiotiky s neofreudovskou psychoanalýzou, což jí umožňuje analyzovat různé řády jazyka. Ukazuje, že falocentrický symbolický řád asociovaný s otcem je předcházen a někdy narušován sémiotickým řádem asociovaným s matkou. Právě v tomto konceptu a také v jejím pokusu vrátit tělo do diskursu společenských věd je spatřován její význam pro feministickou teorii.

Nakladatelství One Woman Press vydalo v roce 2004 první překlad práce Julie Kristevy do češtiny. Jedná se o soubor tří esejů (*Freud a láska; Éros manický, Éros vznešený; Stabat mater*) a prvních dvou kapitol z její knihy *Revoluce v básnické řeči* (Úvod; Sémiotično a symbolično), ve kterých jsou vysvětleny základní koncepty její lingvistické teorie. Eseje byly poprvé vydány v roce 1985 ve sbírce *Příběhy lásky* a monografie *Revoluce v básnické řeči* vyšla v Paříži roku 1974. Všechny texty z francouzštiny přeložil Josef Fulka.

Svým pojetím sémiotiky se Kristeva snaží vnést tělo s jeho pudy zpět do jazyka. Její lingvistická teorie totiž vrací jazykové formálnosti pudu a úkony (přesun, zhuštění, vokální a intonační rozdíly), jimž se formalistická teorie vyhýbala. V této souvislosti je významné její rozlišení *sémiotična* a *symbolična*. Kristeva tvrdí, že veškeré značení je tvořeno těmito dvěma prvky. Sémiotično je tělesný pud tak, jak se projevuje ve značení. Sémiotické je spojeno s rytmy, tóny a hnutími v procesu značení, jejich prvotním zdrojem je mateřské tělo a jeho libidinózní pudy. V sémiotickém mateřském chaosu předoidipovské fáze se rodí znaky a významy. Tento slastný

chaos označuje Kristeva jako *sémiotická chóra*. Každý znak pak nese tělesnost, slast a radost, které jsou chóře vlastní. Tento heterogenní diskurs sémiotična narušuje řád a patriarchálnost symbolického, které je spojeno s gramatikou a strukturou značení. Symbolická modalita jazyka se zaměřuje na předmětný svět ostatních věcí a lidí. Je disponována k formulaci pevných a jednotných definic, jejichž cílem je vytvářet základ pro sdílení významů umožňujících mezilidskou komunikaci. Symbolický prvek tak činí reference možnými. Symbolickou dispozici jazyka pohání potřeba ovládat prostřednictvím definičního aktu vše, co je jiné, a tudíž potenciálně ohrožující. Kristeva upozorňuje na to, že právě kvalita všech znaků vycházející ze symbolické chóry je v současné době zapomenuta, ale můžeme se pokusit ji znovu zahlednout, a to i přes závoj symbolična, pomocí psychoanalýzy.

Dotyčné dvě modalitty jsou v procesu značení, jenž konstituuje řeč, nerozlišitelné, vzájemně se prolínají a jejich dialektika definuje typy diskursu. To znamená, že takzvaná přirozená řeč připouští různé způsoby skloubení symbolična a sémiotična. Symbolický mód přináší jazyku nezbytnou jednotu významu a syntaktických struktur, která je nutná pro sociální komunikaci, zatímco sémiotično tento proud směřující ke stálosti trvale destabilizuje a „revolučně“ nabourává ovládající síly symbolična, čímž otevírá prostor pro vznik nových významů. Vzniká tak teorie jazyka zahrnující v sobě řád i rozvrat jako souběžné procesy. Kristeva ukazuje, že různé formy diskursu (epika, metajazyk, teorie, poezie atd.) se od sebe liší poměrem mezi symbolickou a sémiotickou modalitou – jazyk vědy nebo matematika poskytují sémiotické dimenzi jen malý prostor, neboť jsou cíleny na přesně vymezené neměnné významy. Jazyk, který naopak dává sémiotické dimenzi největší prostor, je jazyk „bás-

vání časového rozvržení práce, neplacené volno v případě péče o další potřebné nemocné členy rodiny apod. Cílem firmy je totiž mít spokojené a motivované zaměstnance.

Nemohly by se alespoň některé firmy v období „rozvoje kapitalismu“ u nás tímto přístupem inspirovat? Krátkodobý „zisk za každou cenu“ nemusí zajišťovat zisk v budoucnu, o spokojenosti všech zúčastněných v tomto procesu už ani nemluvě.

Poznámky

1 Pojem „jiní“ zavedla Šmídová (srov. např. „Muži v České republice podle jiných mužů“, 2002) k označení určitého specifického – jiného, možná i nového typu „maskulinity“ než onoho obvyklého stereotypního.

2 Šlo o mezinárodní konferenci „Fathers and Paternity Leave: Men Do It“, která se uskutečnila 17.–18. listopadu 2005 v litevském Vilniusu. Konference byla pořádána v rámci programu Modern Men in Enlarged Europe: Developing Innovative Gender Equality Strategies, na němž participovalo Dánsko, Island, Litva a Malta a který byl realizován v rámci Community Framework Strategy on Gender Equality v období let 2001–2005. Konference jsem se zúčastnila v rámci řešení grantového projektu GA AV ČR „Změny v uspořádání genderových rolí v rodině...“, č. g. A700280504 za finanční podpory OSF Praha v rámci programu „East-East“.

3 Jako méně stabilní, méně spolehlivé a obvykle i jako méně kompetentní pracovní síly ve srovnání s mužem.

4 Znakem mužství není pečovatelsství, někteří muži dokážou včlenit pečovatelsství do své maskulinní identity, neboť si uchovávají její podstatný znak – dominanci nad ženou.

nický“ charakterizovaný rytmičností, výraznou zvukovou strukturou, rozkladem syntaxe a heterogeností. Kristeva hovoří o tzv. prahu mezi vědomím a nevědomím, ve kterém spolu psychická a sociální sféra vedou dialog. Tato dialogická interakce mezi nevědomou touhou a sociálními formami vytváří jazyk, který má, stejně jako veškeré texty, nutně procesuální charakter. Práh mezi symbolickým a sémiotickým je zároveň základem pro konstrukci identity, která se pohybuje mezi těmito dvěma póly, a má tudíž také procesuální charakter, je neustále proměnlivá a pluralitní.

Podívejme se ještě podrobněji na roli mateřského těla a jeho významu při vytváření subjektivity podle Julie Kristevy. V této otázce a zároveň v přístupu ke kultuře a jazyku se Kristeva postavila proti klasickým teoriím psychoanalýzy Freuda a Lacana a naopak se nechala inspirovat rakouskou psychoanalytičkou Melanií Klein. Freud s Lacanem tvrdí, že pro vývoj dítěte v předoidipovském, resp. zrcadlovém stadiu je nejdůležitější působení otce a zvláště jeho hrozba kastrací. Kristeva odmítá tyto koncepty a volá po novém diskursu mateřství, který by přiznával význam pro rozvoj osobnosti dítěte i kultury obecně rovněž mateřskému elementu. První, předoidipovskou fázi vývoje dítěte budeme tedy nyní nazývat *sémiotickou* vzhledem k tomu, že se v tomto stadiu poprvé objevují známky budoucího procesu signifikace prostřednictvím verbálního jazyka. V předverbální fázi dítě nezískává žádný pocit vlastní oddělené identity, jeho fyzická zkušenost je součástí jednoty, kterou tvoří spolu s tělem matky. Jeho fyzickou existenci utvářejí vjemy, jako jsou tma a světlo, pravidelný pohyb dechu a potavy na jedné straně a výkalů na straně druhé. Právě postupně se ustavující řád a struktury těchto fyzických pudů a podnětů jsou nezbytným základem procesu značení – produkce významu. Bez počátečního ustavení řádu ve spojitém proudu fyzických vjemů a libidózních pudů omývajících dítě a na ně současně navazujících počátků oddělené identity by jazyk nebyl možný. Tyto rytmické, sémiotické stopy se stávají a zůstávají základem veškerého jazyka. Jazyk literatury

je pak jakýmsi mostem zpět, z tělesnosti zbavené řeči symbolična do předsociálního a předsymbolického světa mateřských pudů a tužeb.

Krátce po vydání svého díla *Revoluce v básnické řeči* Kristeva pod vlivem prožitku vlastního mateřství rozšiřuje svůj náhled na roli básnického jazyka pro přístup k sémiotice. Tvrdí, že k původní mateřské chůři je možné se dostat nejen pomocí avantgardního básnického jazyka, ale také díky biologické zkušenosti žen, která je jedinečná. Ženy tedy mají k možnému návratu do sféry původního sémiotického privilegovaného přístupu. Tento koncept Kristeva poprvé představila v eseji nazvané *Stabat mater*. Zde se zabývá mateřstvím, a to ve dvou podobách. Jednou z nich je studie kultu Panny Marie v křesťanské tradici a druhou jsou osobní vzpomínky a prožitky zaznamenané Kristevou po narození syna. Oba texty se vzájemně doplňují, i když zůstávají nezávislé a rozdělují stránky knihy na dvě části bez jasné souvislosti. Záznam vlastních prožitků působí velmi silným dojmem: „Mé tělo již není moje, kroutí se, trpí, krvácí, dostává rýmu, hryže si rty, slintá, kašle, ospává se a směje. Když se však navrácí jeho radost, radost mého dítěte, jeho úsměv mi omývá jen oči. Ale bolest, jeho bolest, ke mně přichází zevnitř, nikdy nezůstává oddělená, jiná, ihned se ve mně vznítí, ani na vteřinu neposečká. Jako by ona byla tím, co jsem přivedla na svět, nechce se ode mě odloučit, sverpě se navrácí a trvale se ve mně zabydlela. Člověk nerodí v bolestech, člověk rodí bolest: je ztělesněna dítětem a natrvalo se v člověku usazuje“ (s. 207). Kristeva jím snad chce ukázat nové možnosti mateřského diskursu, který podle ní po zániku vlivu mariánského kultu a náboženství vůbec ztratil svou základnu a nyní hledá novou uspokojující formu. Rozštěpení ženského subjektu, které se odehrává během mateřství, přináší tvůrčí psychický prožitek, prožitek lásky k druhému, který se nemůže ničemu jinému vyrovnat.

Kristeva je výraznou myslitelkou a její teorie si našly mnoho příznivců i odpůrců. Pozitivně je nejčastěji hodnocena její revize klasické psychoanalýzy a odhalení dvou

5 Obě jsou převzaty z referátu M. Fink-Nielson (HR-Consultant DTC Denmark) „Paternity Leave at TDC“, předneseného na konferenci ve Vilniusu.

ŽIVOTNÍ STYL A INTERNET / Petra Rakušanová

Současné číslo se věnuje otázkám životního stylu, a tak i dnešní informace o zajímavých internetových stránkách bude věnována různým informacím z této oblasti. Klíčovými slovy při vyhledávání internetových stránek byla hesla životní styl a gender. Mezi představovanými odkazy je kladen důraz především na neziskové organizace působící v této oblasti, které dosud nebyly v této rubrice představeny, a rovněž na prezentaci různých životních stylů.

I nadále budu používat již zavedenou kategorizaci zdrojů – na konci každé informace uvádím celkové hodnocení kvality stránky (od * do *****, nejlepší hodnocení je pět hvězdiček). Mezi jednotlivé faktory patří přehlednost stránek, množství a kvalita informací týkajících se problematiky rovných příležitostí, grafická úprava atd.

KORMIDLO: Kormidlo je internetový informační katalog koordinovaný občanským sdružením Econnect a podpořený z prostředků Evropské unie. Kormidlo nabízí přehledně utříděné odkazy na témata občanské společnosti. Základní členění odkazů je věcné, s barevným odlišením organizací. Odkazy jsou přehledně roztrženy do deseti základních kategorií: Lidská práva, Sociální rozvoj a pomoc, Životní prostředí, Globalizace, udržitelný rozvoj, Kultura, Lidé a společnost, Neziskový sektor, Organizace, Zpra-

řádů jazyka, čehož využívá pro analýzu literárních děl. Avšak tím, že vnímá ženské tělo jako bližší původnímu světu sémiotická, a také neustálým polarizováním dvou modalit jazyka a z nich derivovaných opozic, jako je vědomí a nevědomí, sociální a psychické, kultura a příroda, nás pomalu ale jistě vtahuje do pasti. Tou je udržování stereotypních představ o rozdílech mezi muži a ženami a je v podstatě jedno, že ženy jsou v jejich konceptech zobrazovány v „lepší světlo“ než muži, protože v současných společnostech není příliš velká šance na to, aby se prosadilo alternativní vnímání stereotypních protikladů. S tím do jisté míry souvisí i její odlišování různých forem diskursů, které jsou sice vždy složeny z daných dvou modalit řeči, ovšem rozdíly mezi krajními formami (například mezi matematikou a básnictvím) jsou podle Kristevy zásadní. Jiní autoři či autorky naopak stírají rozdíly mezi různými diskursy a tvrdí, že vědecký diskurs se od literárního podstatně neliší, popřípadě že rozdíly mezi vědou a literaturou neexistují vůbec a upozorňují na významnou roli vyprávění v obou typech diskursů.

Největší výtky jsou obvykle směřovány vůči jazykovému projevu, který Kristeva používá. Ten je opravdu značně komplikovaný, plný nejasných pojmů, přešlých cizích slov nebo i slov běžných, ale používaných v nových, netradičních významech. Libuše Heczková tento styl psaní v doslo-

vu ke knize označuje poněkud eufemisticky jako „past našeho konvenčního čtení“. Podle mého názoru v této pasti mnoho zájemců o dílo Julie Kristevy uvízne. Jen velmi obtížně si totiž můžeme představit, jaký význam se skrývá v některých jejích větách a výrocích (např. „Tyto charakteristické rysy mateřského těla z ženy činí bytost tvořenou záhyby, určitou katastrofu bytí, kterou nelze zahrnout pod dialektiku trojice a její doplňky“ s. 228. I když by bylo možné vybrat téměř libovolnou větu jako ukázkou). Kristeva tak z okruhu svých potenciálních čtenářů a čtenářek vyřazuje celou „nevědeckou“ část společnosti, ale i tu část vědecké komunity, která tolik nehledá inspiraci v psychoanalytických koncepcích nebo prostě jen zastává názor, že i složité věci se dají vysvětlit přístupnou cestou a vytváření natolik specifického vědeckého jazyka vědce a vědkyně izoluje od reálného světa a jeho problémů. Kristeva tak sklídila kritiku za „dělání vědy“ z pozice bílých, heterosexuálních žen vyšší střední třídy, kterou ve svých pracích vůbec nereflexuje a nijak se vůči ní nevymezuje. Jazyk lásky bych tedy spíše než laickému čtenáři či čtenářce doporučila zájemcům a zájemkyním o psychoanalýzu a její využití v lingvistice a literární teorii nebo také příznivcům poststrukturalismu a francouzské filozofie. V obou případech je ovšem vhodné se na četbu předem připravit nějakou sekundární literaturou.

POLITIKA PRACOVNÍHO ŽIVOTA VIDĚNÁ OPTIKOU SOCIOLOGIE GENDERU A TEORIE INDUSTRIÁLNÍCH VZTAHŮ / Alena Křížková

EDWARDS, P., WAJCMAN, J. 2005. *THE POLITICS OF WORKING LIFE*. OXFORD: OXFORD UNIVERSITY PRESS.

Kniha australské profesorky sociologie Australian National University Judy Wajcman a britského profesora industrial relations Warwick University Paula Edwardse je velmi slibným projektem zejména pro neobvyklé spojení dvou vý-

znamných a přitom tematicky odlišně zaměřených autorů. Judy Wajcman, která v uplynulých letech působila i na několika evropských univerzitách, je socioložkou genderových vztahů a proslavila se zejména svou knihou *Managing Like*

vodajství, informační zdroje, dokumenty a Ake. Jednotlivé kategorie obsahují stovky odkazů na neziskové organizace, dokumenty, studijní texty, odborné konference, semináře atd. Proto vybírám k podrobnějšímu představení kategorii Lidská práva, která vedle odkazu na občanská práva, práva dítěte atd., nabízí rovněž podkategorie ženská práva. Zde je možné najít odkazy na informace o ženských právech, reprodukčních právech, rovných příležitostech mužů a žen. Kormidlo rovněž nabízí možnost vyhledávání – včetně návodu a průvodce vyhledáváním – a to jak v celé databázi, tak v jednotlivých kategoriích podle regionu, země, jazyka. Dále je také možné přidat odkaz. Celkově jsou stránky velmi přehledně zpracovány, s barevným odlišením věcných odkazů a odkazů na organizace. Stránky jsou v českém jazyce.

<http://www.kormidlo.cz> | **Hodnocení: ****1/2**

ČESKO PROTI CHUDOBĚ: Česko proti chudobě je kampaň koalice skupiny českých neziskových organizací z oblasti humanitární a rozvojové pomoci, vzdělávání a dobrovolnictví. V rámci celosvětové Globální výzvy k akcím proti chudobě (GCPA) se angažují především ve zvyšování informovanosti české veřejnosti a představitelů státní správy v podobě seminářů, diskusí, školení a přírodních akcí (např. balení veřejných budov do bílé pásky, která je celosvětovým symbolem kampaně). Zajímavou součástí kampaně je podpora ze strany veřejně známých osobností – herců, zpěváků atd. (v ČR např. zpěvák a herec Richard Krajčo nebo filozof Václav Bělohradský). Stránky jsou přehledně členěny a atraktivně graficky zpracovány – pro ilustraci jednotlivých cílů jsou použity ilustrace studentů grafické školy. Na horní liště se nachází skupina odkazů představujících kampaň – O kampani, osobnosti, které kampaň podpořily – Podpora, dále pak Kalendář, Články a Média. Nalevo jsou odkazy na Požadavky kampaně, Rozvojové cíle tisí-